

El poder del dret durant el regnat de Martí l'Humà*

Tomàs de MONTAGUT
Universitat Pompeu Fabra
Institut d'Estudis Catalans

Avui que commemorem els sis-cents anys de la mort del rei Martí l'Humà analitzo en la meua ponència alguns aspectes del seu regnat que van ser ben rellevants per a la constitució política i per al dret de la Corona d'Aragó i de Catalunya i, en especial, examino el significat jurídic i polític que van tenir les Corts Catalanes de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona dels anys 1405-1410 i la seva producció normativa.

La ponència s'estructura en quatre apartats i en unes breus conclusions. En primer lloc (I), una introducció sumària per a plantejar el tema i per a exposar algunes nocions juridicopolítiques, ja conegudes però necessàries per a comprendre el sentit de la política legislativa de les Corts dels anys 1405-1410.

A continuació (II), parlaré de l'ordenació jurídica vigent a Catalunya durant el regnat de Martí l'Humà (1396-1410). En tercer lloc (III), tractaré sobre la reforma d'aquesta ordenació jurídica per part de les Corts Catalanes, tot comparant els projectes formulats amb la normativa realment aprovada. Abans de concloure (V), exposaré algunes opinions del jurista gironí Tomàs Mieres (1400-1474) sobre el significat de les Corts de Martí l'Humà (IV).

I

Des del punt de vista polític, la Corona d'Aragó és una unió territorial dels regnes i de les terres del rei d'Aragó i comte de Barcelona.¹ Al segle XIV ja no era una unió personal de monarques que formaven una sola dinastia, sinó que es tractava d'una monarquia composta de diversos nivells d'organització política, de distintes jurisdiccions i de diversos drets i ordenaments jurídics.

La Corona, els regnes, els municipis i els senyorius són les institucions polítiques fonamentals

* Aquest treball s'insereix dins del projecte de recerca «Los juristas catalanes y las formas del poder público en Cataluña: Monarquías y Repúblicas (ss. XIII-XX)», subvencionat pel Ministeri d'Educació i Ciència i amb número de referència DER2010-21986-C02-01, i forma part de les activitats del Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat de Catalunya 2009GR 766 AGAUR 2009-2013 «Grup Interuniversitari de Recerca en Història del Dret Català Josep Maria Font Rius (SFR)».

1. Cf. Tomàs de MONTAGUT, «La justicia en la Corona de Aragón», a *La Administración de justicia en la historia de España: Actas de las III Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en archivos. Archivo Histórico Provincial de Guadalajara. Guadalajara, 11-14 noviembre 1997*, Guadalajara, Junta de Comunidades de Castilla - La Mancha, 1999, p. 650-655; «La constitució política de la Corona d'Aragó», a Isabel FALCÓN [coord.], *El Compromiso de Caspe (1412). Cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón. XIX Congreso de Historia de la Corona de Aragón, 26-30 junio 2012, Caspe, Alcañiz y Zaragoza, Saragossa, 2013*, p. 104-116.

d'aquesta estructura complexa; són les formes necessàries per al funcionament de l'organització política.

La jurisdicció n'és la matèria, és a dir, el poder públic. Aquí hem de recordar la noció culta de jurisdicció del segle XIII, que podem pouar de la glossa d'Accursio al *Corpus Iuris Civilis*, el text jurídic de dret romà justinianeu que és a la base del *ius commune* europeu, irradiat per la Universitat de Bolonya i els seus juristes des de finals del segle XI.

Segons la definició d'aquest gran jurista del segle XIII, autor de la *Magna Glossa*, la jurisdicció és la potestat pública introduïda amb la necessitat de declarar el dret i de constituir l'equitat.²

La jurisdicció és el poder públic que permet al seu titular legislar, governar i administrar la gràcia i la justícia sobre els naturals del seu territori.³ Segons el model de la monarquia de Justinià, només a l'emperador correspon la jurisdicció suprema. Amb tot, els juristes medievals, amb les seves doctrines i interpretacions del *Corpus Iuris Civilis*, havien atorgat aquesta potestat pública de l'emperador a tots els reis i senyors que no reconeguessin superiors quant al poder temporal.⁴ Els reis de la Corona d'Aragó, entre els quals Martí l'Humà, foren clars beneficiaris d'aquestes doctrines i, per tant, se'ls considerava titulars de jurisdicció.

Ara bé, la jurisdicció va admetre aviat graus i classes en funció dels diversos poders públics que s'organitzaven,⁵ de manera que a la Corona d'Aragó podem comprovar l'existència d'una pluralitat de jurisdiccions: dues d'universals (l'eclesiàstica i la de la Corona), unes poques de caire general (la del monarca i la del General o Universitat de cada territori)⁶ i moltíssimes d'especials (tantes com municipis, senyorijs i d'altres entitats menors existents).⁷

2. *Corpus Iuris Civilis Iustinianei*, estudi de Ioannis Fehi, tom 1-6, reimpressió fototípica de l'edició del 1627, Osnabrück, Otto Zeller, 1966, tom 1, p. 23 = gl. *potest a D,2.1.1* «Est enim iurisdicctio potestas de publico introducta, cum necessitate iuris dicendi, et acquitatis statuendae».

3. L'obra de referència sobre les doctrines medievals del poder públic i les manifestacions que giren entorn d'aquesta figura jurídica és Pietro COSTA, *Iurisdicctio: Semantica del potere politico nella pubblicistica medievale (1100-1433)*, Milà, Giuffrè, 2002, p. 175: «La compattezza del campo semantico della "iurisdicctio", come si era venuto organizzando nel XII, XIII e prima metà del XIV secolo, è minata prima da una "profetica intuizione marsiliana (dell'ultimo Marsilio, l'autore del "Defensor minor" ...)», poi, più organicamente, da Baldo. In termini di relazioni semantiche essenziali, la relazione bartoliana (e, in qualche misura, pre-bartoliana) di iponimia fra "iurisdicctio" e "potestas statuendi" costituiva il centro di equilibrio del campo semantico: in termini metalinguistici, il processo di potere ricomprendeva simbolicamente ogni fenomeno politico (ivi compresi gli statui comunali) al punto che l'universo politico medievale (o una buona parte di esso – la Chiesa, come vedremo, farà eccezione) si ordinava intorno alla parola-chiave "iurisdicctio". Rimanendo più o meno costanti gli altri elementi del sintagma, le successive modificazioni linguistiche non potevano che concentrarsi sul contesto "iurisdicctio-potestas statuendi". I "colpi" [...] che il sistema subisce non potevano essere accusati che nelle relazioni in cui quel contesto si organizzava. È così che all'iponimia in Marsilio succede la sinonimia, sostituita in Baldo da una relazione di complementarità.»

4. Cf. F. CALASSO, *I Glossatori e la teoria della sovranità: Studi di diritto comune pubblico*, Milà, 1957; Pietro COSTA, *Iurisdicctio...*, p. 253 i següents: «Il contesto civitas superiorem non recognoscens, de iure/de facto.»

5. Cf. Tomàs de MONTAGUT, «La noció erudita de justícia a la Corona d'Aragó (s. XII-XVIII)», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 35 (2010), p. 87-97.

6. Cf. Albert ESTRADA-RIUS, *Els orígens de la Generalitat de Catalunya (La Deputació del General de Catalunya: dels precedents a la reforma de 1413)*, tesi doctoral inèdita, UPF, 2001; Albert ESTRADA-RIUS, «La "Deputació del General de Catalunya" i el territori del Principat: notes per al seu estudi», *Ius Fugit*, núm. 8-9 (1999-2000), p. 75-94; Albert ESTRADA-RIUS, «La "iurisdicctio" atribuïda a la "Deputació del General de Catalunya" y su ejercicio», *Rudimentos Legales*, núm. 1 (1999), p. 131-164; Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2004.

7. Cf., amb caràcter general, Víctor FERRO POMA, *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, Vic, Eumo, 1987, p. 27, 127; 53, 185, 243; 137. Vegeu el funcionament del govern de planta medieval d'una d'aquestes ciutats de jurisdicció reial a l'època moderna a Josep CAPDEFERRO, *Joan Pere Fontanella (1575-1649), un advocat de luxe per a la ciutat de Girona: Plets i negociacions juridicopolítiques d'un municipi català a l'alta edat moderna*, tesi doctoral inèdita, UPF, 2010, cap. III, I: «El govern de la ciutat de Girona a principis del segle XVII». Vegeu també el cas d'una vila de jurisdicció

La jurisdicció universal de l'Església afectava la matèria espiritual, derivada de la sagrada doctrina, però també determinades matèries temporals connexes amb la defensa de la fe i amb les seves necessitats d'organització pastoral. La jurisdicció eclesiàstica s'irradiava des de Roma (o des d'Avinó durant el període d'obediència al papa Benet XIII) i l'exercien els bisbes i els prelats en els seus àmbits competencials respectius sobre tot el poble de Déu que tenien encomanat. La *plenitudo potestatis* del papa se situava per sobre del dret i, en certa manera, prenunciava la futura sobirania dels monarques absoluts.⁸

La jurisdicció universal de la Corona s'estenia sobre tots els territoris en els quals el rei era el monarca titular i es vehiculava institucionalment a través de la creixent Administració reial que s'anava formant a redós de la seva casa i cort (on residia el Consell Reial,⁹ l'Audiència¹⁰ i el mestre racional,¹¹ entre d'altres oficials reials de l'Administració central de la Corona). També s'exercia aquesta jurisdicció a través de les Corts generals de la Corona, com les celebrades a Montsó entre el 1382 i el 1388 i que no eren pas les primeres d'aquesta índole.¹²

Les jurisdiccions generals corresponien bàsicament als regnes i al Principat i eren exercides per les institucions monàrquiques amb jurisdicció determinada en el territori del regne (és el cas dels batlles generals dels diversos territoris)¹³ i pels generals dels regnes i les seves diputacions.¹⁴

Les jurisdiccions especials corresponien als municipis, als senyoriis i a altres entitats com els consolats, els gremis, els col·legis o les confraries, que organitzaven institucionalment l'activitat de determinats grups professionals o personals.¹⁵

D'altra banda, si entenem per dret l'ordenació jurídica d'una societat, hem d'anar a trobar la noció d'ordenament jurídic entès com a síntesi de normes i d'organització, és a dir, de les normes que regulen les relacions privades, personals, familiars, matrimonials, patrimonials, negocials, successòries i, fins i tot, les criminals amb aquelles altres que regulen les institucions dels poders legislatius, executius i judicials; la matèria i la forma, respectivament, del poder públic.¹⁶

senyorial a Andreu GALERA, «Senyoriu, sal i safrà. Economia regional i oligarquies urbanes a la vila i comtat de Cardona a l'alba del 1400», en aquest mateix volum.

8. Cf. Pietro COSTA, *Iurisdictio...*, p. 268-269.

9. Cf. Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El Consell Reial durant el regnat de Martí l'Humà», a *El poder real de la Corona de Aragó*, tom I, vol. 2, Saragossa, Gobierno de Aragón, 1996, p. 173-190.

10. Cf. Teresa TATJER, *La Audiencia Real en la Corona de Aragón: Orígenes y primera etapa de su actuación (s. XIII y XIV)*, Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, 2009.

11. Cf. Tomàs de MONTAGUT, *El Mestre Racional a la Corona d'Aragó (1283-1419)*, Barcelona, Fundació Noguera, 1987, 2 v.

12. Cf. *Cort General de Montsó 1382-1384*, a cura d'Ignasi J. Baiges i Jardí, Anna Rubió i Rodon i Elisa Varela i Rodríguez, coordinat per Josep M. Sans i Travé, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, col·l. «Textos Jurídics Catalans», núm. 2. *Cortes Generales de Monzón, 1375-1376*, ed. a cargo de J. A. Sesma, a *Acta Curiarum Regni Aragonum*, IV, Saragossa, 2006; *Cortes Generales de Monzón, Tamarite de Litera y Fraga, 1383-1384* i *Cortes Generales de Monzón, 1388-1389*, ed. a cargo de J. A. Sesma, a *Acta Curiarum Regni Aragonum*, V, Saragossa, 2009.

13. Vegeu Leopold PILES ROS, *Estudio documental sobre el Baile General, su autoridad y jurisdicción*, València, CSIC, 1970; Tomàs de MONTAGUT, «El Baile General de Cataluña», *Hacienda Pública Española*, núm. 87 (1984), p. 73-84.

14. Maria Rosa MUÑOZ POMER, *Orígenes de la Generalidad Valenciana*, València, Generalitat Valenciana, 1986; José Antonio ARMILLAS i Enrique SOLANO, «La Diputación de Aragón. Entre el rey y el reino», *Ius Fugit*, núm. 1 (1992), p. 11-35. Vegeu també la nota 6.

15. Cf. Antoni RIERA, «La aparición de las corporaciones de oficio en Cataluña (1200-1350)», a *Cofradías, gremios, solidaridades en la Europa Medieval: XIX Semana de Estudios Medievales, Estella 1992*, Pamplona, Gobierno de Navarra, 1993, p. 285-318. Vegeu també Daniel DURAN i DUEL, «Consolats de mar i consolats d'ultramar. La defensa de l'espai marítim en temps de Martí l'Humà», en aquest mateix volum.

16. Cf. Ricardo ORESTANO, «Le nozioni di ordinamento giuridico e di esperienza giuridica», a *Introduzione allo studio del diritto romano*, Bolonya, Il Mulino, 1987, p. 343 i següents.

A partir d'aquesta noció, podem veure que, durant el regnat de Martí l'Humà, coexisteixen diversos drets:

1) Uns drets universals correlatius a les jurisdiccions universals del papa i del rei que regulaven les respectives institucions eclesiàstiques i de la Corona. Aquestes últimes s'expressaven en la normativa oficial de les ordinacions de la casa i cort del monarca promulgades pel rei Pere el Cerimoniós i els seus successors i també en les escadusseres normes universals produïdes per les Corts generals de la Corona d'Aragó a Montsó (1382-1388). En aquest punt, parem compte en el fet que Pere el Cerimoniós va haver de reduir el nivell normatiu de les *Leges Palatinae* del rei Jaume III de Mallorca del 1337, que contenien aquesta legislació universal de la Corona, al nivell d'*Ordinacions*, quan van ser rebudes i promulgades com a vigents a la Corona d'Aragó el 1344.¹⁷

2) Uns drets generals propis de cadascun dels regnes o de les comunitats generals que eren titulars de jurisdicció general: el dret aragonès,¹⁸ el català,¹⁹ el valencià,²⁰ etc., expressats en *fueros*, furs, constitucions, capítols i actes de Cort... de natura bàsicament legislativa.

II

Passem a continuació a examinar d'una manera més concreta l'ordenació jurídica vigent a Catalunya durant el regnat de Martí l'Humà (1396-1410) i, en especial, tot aquell dret públic que regula l'Administració de justícia, atès que aquest és el punt clau per al Govern dels regnes i aquell que dóna sentit i permet entendre la política legislativa de les Corts de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona de Martí l'Humà. Ras i curt, es tracta de fer efectiu el principi del *iuscentrisme* polític o de l'imperi del dret²¹ bastint una Administració de justícia universal i general al més independent possible del monarca, vinculada al màxim a l'observança del dret. Com en altres monarquies cristianes medievals, ens trobem en un moment històric en què la dimensió jurídica està per sobre de la política; el monarca no és pas absolut, sinó tot al contrari, està vinculat, per la voluntat de la comunitat universal o general, a l'observança de les lleis.²²

Naturalment, en aquest punt destaquen dues qüestions essencials: *a)* com s'han de regular les institucions amb jurisdicció universal o general?, i *b)* quin ha d'ésser el dret aplicable i com s'ha d'aplicar?

Pel que fa a la primera qüestió, hem de cercar els orígens dels òrgans d'administració de la justícia universal sobre tota la Corona d'Aragó en la Cúria o Cort del rei. A partir de finals del segle XIII apa-

17. Vegeu aquestes normatives a José J. de OLAÑETA (ed.), *Jaume III Rei de Mallorca: Lles Palatines*, Palma de Mallorca, 1991; «Ordenacions fetes per lo molt alt senyor en Pere terç rey darago sopra lo regiment de tots los officials de la sua cort», CODOIN, tom 5, Barcelona, 1850. Vegeu també *supra*, nota 12.

18. Per al dret aragonès i les seves fonts de coneixement és de consulta imprescindible la Biblioteca Virtual de Derecho Aragónés: <<http://www.bivida.es/es/consulta/busqueda.cmd>>.

19. Vegeu la minuciosa visió introductòria de Josep M. FONT I RIUS, «Estudi introductori», a *Constitucions de Catalunya: Incunabile de 1495*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1988, p. XI-CXXXVII.

20. Cf. Vicente GRAULLERA, *Historia del derecho foral valenciano*, València, Tyrus, 1994.

21. Sobre aquest punt, vegeu: Tomàs de MONTAGUT, «El principi de l'imperi del dret i el control de la seva observança a la Catalunya medieval i moderna», a Remedios FERRERO MICÓ i Lluís GUIA MARÍN (ed.), *Corts i Parlaments de la Corona d'Aragó: Unes institucions emblemàtiques en una monarquia composta*, València, PUV, 2008, p. 559-567; Josep M. GAY ESCODA, «La legislació de Corts i el control de la seva observança», *L'Avenç*, núm. 74 (1984), p. 68-71; Montserrat BAJET ROYO, *El jurament i el seu significat jurídic al Principat segons el Dret General de Catalunya (segles XIII-XVIII): Edició de la "Forma i pràctica de celebrar els juraments i les eleccions a la ciutat de Barcelona en el segle XV"*, Barcelona, 2009. Vegeu també la nota 7.

22. Ha treballat aquesta perspectiva en la història del dret europeu: Paolo GROSSI, *L'Europa del diritto*, Roma, Laterza, 2007.

reixen clarament diferenciats el Consell Reial i l'Audiència Reial. La primera institució —el Consell Reial— presenta un caire més polític que jurídic. Tanmateix sobre ella encara avui en dia ens manca un estudi sistemàtic i complet per a l'època medieval, atès que el llibre del professor Jon Arrieta se centra en la història del Consell d'Aragó —és a dir, del Consell Reial de la Corona d'Aragó— durant l'època moderna.²³

Per a la segona institució —l'Audiència Reial—, tenim la sort de comptar amb la recent i considerable monografia de la professora Maria Teresa Tatjer sobre *La Audiencia Real en la Corona de Aragón. Orígenes y primera etapa de su actuación (s. XIII y XIV)*, publicada l'any passat per la Universitat Pompeu Fabra, dins de la col·lecció «Estudis d'Història del Dret».²⁴

Segons aquesta autora, el 1387, amb el nomenament de tres vicecancellers, «termina una etapa de unidad en la Administración central». A continuació s'inicia un període que conduirà «hacia el largo y difícil camino de las Audiencias “propias” de cada reino, hecho ocurrido a finales del siglo xv y principios del siglo xvi».²⁵

Naturalment, aquest esdeveniment del 1387 s'ha de posar en relació amb el projecte del rei sobre l'ordenació de la justícia presentat a les Corts generals de Montsó el 24 de novembre de 1388 i publicat ja fa cent vint-i-cinc anys per Benvingut Oliver. En el seu primer capítol, aquest text estableix que hi hagués un sol canceller per al regiment de la justícia, «prelat solemne doctor leyal e de bona fama», i que així mateix hi hagués tres vicecancellers:

[...] doctors homens leyls ben letrats e de bona fama los quals sien lo un del Regne Darago, altre del Regne de Valencia e altre del Principat de Catalunya qui absent o no regent lo dit Cancellor sien regidors en cap de la dita justícia e de la nostra Cancelleria o Audiencia en aquesta manera: que, nos estants en Arago, regescha lo vicecancellor aragones; en lo regne de Valencia, lo valencià; e lo cathala en la Principat de Catalunya e sega a mig dels altres. Empero cascum proveescha e determinen los fets del Regne o provincia don seran; aixi que lo carrech sia partit entre ells e les gents puguen esser espatxadades sens triga segons los furs, constitucions o leys de lur provincia.²⁶

Aquests tres vicecancellers seran assistits per catorze doctors, savis en dret o juristes: tres de cadascuna de les províncies peninsulars de la Corona i dos del «Regne de les Mallorques».

En definitiva: *e pluribus unum*, unitat en la diversitat política i jurídica. Un sol canceller que administra en nom del rei la justícia universal, però tres vicecancellers que apliquen en les causes el dret propi de cadascuna de les províncies de la Corona.

Al Privilegi General del 1283 atorgat per Pere el Gran a Aragó, Tatjer troba la primera referència a l'Audiència, si bé la seva plasmació jurídica rau en l'ordenament d'Osca del 1286, en què s'estableix l'obligació del rei d'oïr en públic tots els dilluns les demandes dels suplicants. Són els orígens documentats de la que després serà anomenada audiència verbal, per raó del caràcter oral de les seves actuacions. En aquesta ordinació d'Osca, també s'esmenten el Consell Reial, els jutges de la casa del rei i l'Escrivania Règia.²⁷

23. Vegeu-la publicada a JON ARRIETA, *El Consejo Supremo de la Corona de Aragón (1494-1707)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 1994. Vegeu, però, la nota 9.

24. Teresa TATJER, *La Audiencia Real...*

25. Teresa TATJER, *La Audiencia Real...*, p. 195.

26. Cf. Bienvenido OLIVER, «La nación y la realeza en los Estados de la Corona de Aragón», a *Discursos leídos ante la Real Academia de la Historia en la recepción pública del ilustrísimo señor Don...*, Madrid, 1884, p. 97-98.

27. Teresa TATJER, *La Audiencia Real...*, p. 44 i següents.

La normativa orgànica posterior que donarà forma jurídica als diversos òrgans de l'Administració de la justícia universal prové de les *Leges Palatinae* de Jaume III de Mallorca (1337), de les Ordinacions de la casa i Cort de Pere el Cerimoniós,²⁸ de les seves addicions posteriors, de pragmàtiques emanades dels reis²⁹ i de la legislació de les Corts generals i particulars de les províncies de la Corona, entre les quals destaquen les reformes de la Justícia Universal projectades en les Corts de Martí l'Humà, en part fallides però en part, com hem dit abans, notablement reeixides.³⁰

Les *Leges Palatinae* de Jaume III de Mallorca estaven inspirades en el model polític de la monarquia absoluta i catòlica justiniana, en què el rei era l'únic que podia constituir la llei. La seva traducció catalana i la recepció oficial i actualitzada per Pere el Cerimoniós, a vegades amb esmenes fetes de pròpia mà,³¹ va topar amb el pactisme jurídic de la Corona d'Aragó i, en especial, amb el de Catalunya, on, des del 1283, no es podia fer cap llei general sense el consentiment i l'aprovació dels estaments del General de Catalunya o de la seva representació a les Corts. Probablement, és per aquest motiu que el rei va haver de promulgar la nova versió catalana de les *Leges Palatinae* com a ordinations, un tipus de disposició normativa de rang inferior a la llei i de caràcter més reglamentari que constituïu del dret. Això explica també el fet que aquestes ordinations que regulen el Consell Reial i l'Audiència Reial poguessin ser modificades per disposicions posteriors de Corts, com els capítols de Cort de Martí l'Humà, de rang normatiu clarament superior.

Per raó d'aquesta influència decisionista de les *Leges Palatinae*, l'ordinació jurídica de la justícia anterior a les Corts de Martí l'Humà es caracteritza pels trets següents: *a*) protagonisme del rei en l'impuls judicial i en el nomenament dels oficials jurisdiccionals; *b*) indeterminació prèvia del dret aplicable; *c*) necessària motivació en dret de la sentència, i *d*) protagonisme dels juristes lletrats (canonistes i civilistes) i protagonisme, a la pràctica, del *ius commune* europeu, que és un sistema jurídic plural i obert, és a dir, format per una diversitat de fonts (comunes: dret civil, dret canònic i dret feudal llombard; i pròpies: els drets dels territoris) i no tancat en un llibre o codi de lleis complet i sistemàtic que té una resposta per a tots els casos.³² Ara, la veu del dret aplicable no surt del codi, sinó de la boca dels jutges i de la seva bona consciència,³³ atès que la seva jurisdicció els permet escollir quina és la norma més equitativa aplicable al cas i pouar-la entre totes aquelles que integren les fonts del dret vigents en l'ordenament jurídic català. Per tant, en aquest sistema jurídic, per tal de facilitar i de garantir l'elecció del dret més raonable al cas, també es posa en valor i es dona autoritat a la bona raó dels savis en dret o juristes i a les seves doctrines. Tot això, naturalment, al servei de la

28. Vegeu *supra*, nota 17.

29. Podeu veure'n moltes referides a justícia a: ACA, C, Memorial 45. Sobre aquest i altres memorials, vegeu Jaume RIERA I SANS, *Catálogo de memoriales e inventarios: siglos XIV-XIX. Archivo de la Corona de Aragón*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1999.

30. Vegeu els capítols de la justícia i altres ordinations fetes i ordenades a la Cort de Barcelona celebrada per Martí l'Humà (1406-1410), però que no foren oferts, a AHCB, CC, XVI, vol. 43, f. 301-346. Recordem que podem localitzar la documentació manuscrita i publicada de les Corts catalanes a partir de les de Perpinyà de 1350-1351 a Rafael CONDE, Ana HERNÁNDEZ, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA, «Fonts per a l'estudi de les Corts i els Parlaments de Catalunya. Catàleg dels processos de corts i parlaments», a *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, 28, 29 i 30 d'abril de 1988, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1991, p. 25-61.

31. Vegeu-les en el manuscrit de les Ordinacions del 1344 conservat a València i publicat recentment a Francisco M. GIMENO, Daniel GOZALBO i Josep TRENCHS (cur.), *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2009.

32. Cf. Adriano CAVANNA, *Storia del diritto moderno in Europa: Le fonti e il pensiero giuridico*, vol. I, Milà, 1982.

33. Cf. Antonio PADOVA-SCHIOPPA, «Sur la conscience du juge dans le "ius commune" européen», a Jean-Marie CARBASSE i Laurence DEPAMBOUR-TARRIDE, *La conscience du juge dans la tradition juridique européenne*, Paris, PUF, 2009, p. 95-129.

justícia que administra l'entitat jurisdiccional que els ha nomenat o consultat (rei, General, Universitats, etc.).

A la Corona d'Aragó, el disseny jurídic regulava tres procediments jurisdiccional per a obtenir la justícia, de la qual el rei era el ministre principal. En efecte, aquesta es podia obtenir per la via jurisdiccional de gràcia, per la via jurisdiccional de govern o per la via jurisdiccional de justícia.

La via de gràcia es refereix a l'examen dels privilegis o de les lletres reials que havien estat concedides a particulars pel rei per tal de decidir si havien perjudicat interessos legítims de tercers que així ho reclamaven amb la seva súplica o instància davant l'Audiència Reial.

La via de govern era oberta d'ofici pel rei o pel canceller o a instància de part. En ambdós casos es nomenava un comissari perquè examinés la natura del fet i informés el rei i el seu Consell o l'Audiència Reial sobre la resposta a donar per via de manament, de prohibició, de llicència o de la forma normativa que escaigués al cas instruït.

Finalment, la via de justícia o contenciosa s'obria quan el rei, el seu Consell o l'Audiència Reial havien de decidir sobre un litigi entre particulars o amb el fisc reial que havia arribat a la seva instància, bé directament, bé en avocació de causes ja iniciades per altres tribunals, o en apel·lació de sentències de la jurisdicció ordinària (els veguers).

El rei nomena un relator per tal que vegi i instrueixi el procés i perquè efectuï la relació de la causa davant del Consell o de l'Audiència. Amb aquest coneixement de la causa i amb les al·legacions dels advocats de les parts, el rei i la seva Audiència o Consell estan en disposició de pronunciar la sentència.

Si aquest és, a grans trets, el règim jurídic de la justícia universal de la Corona d'Aragó abans de les Corts de Martí l'Humà,³⁴ mirem ara quins són, per al mateix període, els pilars fonamentals de la constitució política de Catalunya i del règim jurídic de la seva justícia general.

L'usatge 124 de Barcelona, *Alium namque*, ja fixat per escrit al segle XIII, ens diu el següent:

Altre noble, honest, e profitos usatge meseren los sobredits princeps, que ells tengueren, e a lurs successors manaren tenir per tot temps, ço es: que tenguessen Cort, e gran companya, e fessen condit, e donassen soldadas, e fessen esmenas, e tenguessen justitia e jutjassen per dret [...].³⁵

Aquest usatge, com els altres, integra la capçalera del dret general català i no va ser derogat fins al Decret de Nova Planta de 1715-1716. Tanmateix sí que va ser actualitzat en el transcurs dels segles per la labor interpretativa dels juristes. Hi trobem el nucli dur d'un dels dos principis fonamentals de la constitució política catalana: l'obligació del príncep de fer justícia tot observant la forma i el contingut del dret general.

El rei, doncs, no pot fer justícia de forma arbitrària i seguint purament els dictats de la seva consciència que li indiquen allò que és lícit o il·lícit, just o injust.

A les Corts de Barcelona del 1251 s'obligarà a fer justícia en les causes seculars aplicant els preceptes dels Usatges de Barcelona i dels costums vigents a les localitats i, en el seu defecte, d'acord amb el seny natural. Al mateix temps, es prohibeix l'al·legació al dret visigot, a les lleis romanes i a les disposicions canòniques del Decret de Gracià i de les Decretals de Gregori IX.³⁶

34. Vegeu *supra*, nota 1.

35. Cf. Ramon d'ABADAL i Ferran VALLS (ed.), *Usatges de Barcelona*, Barcelona, 1913, col·l. «Textos de Dret Català», núm. 1, Us. 124.

36. Cf. *Constitutions y Altres Drets de Cathalunya, compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII, de las Corts per la S. C. y R. majestat del Rey Don Philip IV nostre senyor celebradas en la Ciutat de Barcelona any MDCCII*, edició de Joan Pau Martí i Josep Llopis, Barcelona, 1704, 3.1.8 = CYADC-1704, 3. 1. 8.

D'altra banda, hem de tenir en compte que les formes procedimentals que s'han de seguir en els judicis són una garantia per als justiciables tant o més important que el dret objectiu que s'ha d'aplicar en la controvèrsia.

Avancem ara que les Corts de Martí l'Humà constitueixen una fita ben important en aquest procés històric que desenvoluparà, consolidarà i validarà el principi de l'imperi del dret a Catalunya. Així, a la Catalunya moderna, tal com ens indica Víctor Ferro, seguint en aquest punt l'eminent jurista Antoni Olibà (1534-1601), jutjar per dret és fer-ho:

[...] *a)* amb cognició de causa, ço es, en forma de judici i no ex abrupto [...], *b)* oïdes les parts i coneguts llurs drets, tan respecte de llur interès com del de tercers [...]; *c)* amb la possibilitat d'utilitzar els recursos del cas [...]; *d)* a Catalunya i no a fora [...]; *f)* pels magistrats creats per constitucions i no per uns de nous o en tribunals de nova creació.³⁷

Així, les *Commemoracions* atribuïdes al jurista de mitjan segle XIII Pere Albert van suposar una primera actualització jurisprudencial dels Usatges de Barcelona i s'hi donava entrada a les noves figures del *ius commune*, entre les quals destaca la *iurisdictio*, que s'atorga amb caràcter general al príncep. Això significava que, des d'aquell moment, el rei podia constituir la llei general i obligatòria per a tots els catalans, de forma unilateral.³⁸

La situació era confusa: rebuig del dret comú, d'una banda (1251), però acceptació de les seves figures amb més transcendència juridicopolítica, de l'altra (*Commemoracions* de Pere Albert).

Les Corts de Barcelona del 1283 van cristal·litzar la solució de les tensions socials subjacents a aquesta situació paradoxal. Els estaments socials dirigits de Catalunya (l'aristocràcia eclesiasticomilitar i la burgesia) es van constituir en Universitat o Comunitat General de Catalunya. El rei va celebrar Corts amb els tres estaments d'aquest General de Catalunya i va aprovar una constitució en la qual es limitava aquell poder legislatiu unilateral que li atorgava la jurisdicció general en establir que, en endavant, les constitucions generals o els estatuts (especials) s'haurien de fer amb l'aprovació o consentiment dels tres estaments o dels seus representants a Corts.

És aquesta la norma clau del pactisme jurídic, principi que opera, com ja he dit, en un sistema en què la dimensió jurídica està per sobre de la política (en la qual també regeix el principi de l'imperi del dret) i que, per tant, obtindrà una eficàcia constituent que requerirà un desenvolupament institucional per tal d'assegurar la convocatòria periòdica de les Corts i per a dotar el General d'una representació institucional permanent: la futura Diputació del General o Generalitat.³⁹

Notem que el pactisme jurídic significa limitar el monarca en la seva capacitat d'imposar els tributs generals *sine causa* per via de legislació general o especial.⁴⁰ Precisament ara fa sis-cents anys el rei Martí va abdicar d'aquesta jurisdicció tributària en el General de Catalunya i això a través

37. Vegeu VÍCTOR FERRO POMA, *El dret públic...*, p. 335-336.

38. Cf. ELISABET FERRAN PLANAS, *El jurista Pere Albert i les Commemoracions*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2006, col·l. «Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica», núm. 67, p. 233-253.

39. Cf. JUAN B. VALLET DE GOYTISOLO, «Valor jurídico de las leyes paccionadas en el Principado de Cataluña», a *El pactismo en la historia de España: Simposio celebrado los días 24, 25 y 26 de abril de 1978*, Madrid, Instituto de España, 1980, p. 75-110; VÍCTOR FERRO POMA, «Els drets processal i penal a Catalunya abans del Decret de Nova Planta», a Tomàs de MONTAGUT (coord.), *Història del dret català*, Barcelona, 2006, ap. 1.1.

40. Sobre la necessitat que concorri una causa justa per a imposar un tribut, vegeu Tomàs de MONTAGUT, «La recepció del dret tributari comú a la Corona d'Aragó», a *El territori i les seves institucions històriques*, vol. II, Barcelona, Fundació Noguera, 1999, p. 362-383.

d'una provisió que Isabel Sánchez de Movellán referencia en el seu llibre sobre la Diputació del General de Catalunya i a la qual probablement es referirà en la seva comunicació en aquest congrés.⁴¹ Tinguem en compte que aquesta abdicació tributària de Martí l'Humà incideix sobre tributs generals o generalitats *sine causa* que afectaven tothom per raó de la seva base patrimonial i no pas personal, la qual cosa impedia al·legar la immunitat al tribut general per part de les persones de condició privilegiada.

La Generalitat, amb l'obtenció d'aquesta competència jurisdiccional, podrà construir una autonomia financera i jurisdiccional que serà decisiva per al seu desplegament institucional i per a l'adquisició d'un lideratge polític a Catalunya.

III

Passem ara a analitzar les reformes de l'ordenació jurídica que es van produir en les Corts de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona celebrades pel rei Martí l'Humà.

Les Corts van ser convocades a Barcelona el dia 26 de juliol de 1405 a la vila de Perpinyà, on el 30 de setembre el rei va fer la famosa proposició, malgrat que, poc després, van ser mudades, primer al monestir de Sant Cugat i després a Barcelona, al monestir dels frares menors, on es va continuar fins que el rei va morir, avui fa sis-cents anys, sense haver-les llicenciat.⁴²

Les sis raons que dóna Martí l'Humà per a convocar les Corts són les següents:

1) Pel gran temps transcorregut sense convocar Corts als catalans (les darreres foren les generals de Monsó del 1382-1388).

2) Per a proveir a la defensa de la terra amb l'obtenció d'una subvenció substancial de diners.

3) Per a reformar la Justícia Universal, reprenent en aquest tema la iniciativa de les Corts de Montsó de 1382-1388 en què els tractadors de les Corts havien formulat un esborrany de reforma que no va ser finalment concordat.

4) Per a la provisió de greuges.

5) Per a la provisió de les guerres privades i de les bandositats nobiliàries.

6) Per a proveir al viure i a les necessitats del rei.⁴³

Cal remarcar que un dels temes que van ocupar les Corts, ja des de Perpinyà, va ser la pretensió o greuge dels cavallers i homes de paratge d'erigir-se en braç de la Cort, independent i separat dels barons i els nobles. La pressió de la noblesa i la dels seus bàndols era gran, i es va fer sentir abans, durant i després de la celebració de la Cort. Això va comportar greus problemes de govern del territori que han estat estudiats acuradament per Flocel Sabaté.⁴⁴ Altrament, els militars no volen contribuir a la guerra de Sardenya al·legant que estan exempts de donar subvencions per a conquestes i necessitats de les illes.

Altres greuges no menys importants que es tracten en aquestes Corts seran els referits a les baro-

41. Vegeu Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, «L'administració de justícia en el segle xv», en aquest mateix volum; Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General...*, p. 105, n. 14.

42. Vegeu la publicació del procés a *Cortes de los antiguos reinos de León y de Castilla*, Madrid, Real Academia de la Historia, 1861-1884, toms 5 i 6. Els capítols de cort aprovats i jurats pel rei el mes de març de 1409, els podeu trobar al tom 6, p. 198-209: «Sedentibus autem predictis et more solito congregatis confestim dictus venerabilis abbas Rivipulli nomine dicte Curie obtulit ac presentavit dicto domino Regi ac michi dicto prothonotario tradidit in quodam papiro quaterno capitula subinserta quibus contentis in eis, maturo et digesto preheunte tractatu et habito consilio ac deliberacione plenarie, dictus dominus Rex responsiones fecit ut in fines cuiuslibet dictorum series sic se habet...»

43. *Cortes de los antiguos...*, tom 5, p. 395-398.

44. Vegeu Flocel SABATÉ, «Regnat de Martí I: el govern del territori i els bàndols», en aquest mateix volum.

nies i jurisdiccions, a actes de redempció del reial patrimoni, al mer imperi, als manaments reials que vulneren els capítols de Cort de les generalitats, als greuges del governador causats als nobles, etc. Tot això comportarà també el tractament de la forma usual de proveir els greuges per tal de trobar les pautes processals adequades per a arribar a les corresponents solucions per la via del dret.⁴⁵

Davant la perillosa situació de Sardenya, el rei demanà una subvenció que és denegada per les Corts. Les negociacions continuaren, agreujades pel gran perill que corria el rei de Sicília, Martí el Jove, a Sardenya, de manera que, finalment, s'arribà a un compromís provisional.⁴⁶

El rei accepta aprovar uns capítols sobre el redreç de la justícia i la provisió de greuges a canvi de rebre un préstec de 105.000 florins de la Cort. Amb tot, la vigència dels capítols de Cort serà temporal i finalitzarà en el moment en què es retorni el préstec.⁴⁷ Mentrestant, es nomenarà una comissió mixta rei/estaments del general per a tractar i decidir el text definitiu de la reforma de la Justícia Universal. Així les coses, el rei morí el 31 de maig de 1410 sense que la Cort hagués estat llicenciada. Malgrat això, els treballs de la comissió mixta estaven pràcticament ultimats. S'havien redactat noranta-set capítols i només faltava fermar els tres capítols finals.⁴⁸

Si bé aquests cent capítols sobre el redreç de la Justícia Universal no es van poder aprovar, els divuit que ho foren amb caràcter temporal van esdevenir perpetus, atès que el préstec no es va tornar mai i que posteriorment van ser convalidats amb caràcter definitiu per les Corts de Barcelona del 1413 celebrades per Ferran I, el primer rei de la nova dinastia dels Trastàmara.⁴⁹

Analitzarem a continuació el contingut dels divuit capítols aprovats per tal d'esbrinar el seu significat quant a l'ordenació jurídica de la Corona d'Aragó i de Catalunya.

Els podem agrupar pels cinc grans objectius de política legislativa que persegueixen:

- 1) Aconseguir la independència judicial respecte del poder polític.
- 2) Limitar els privilegis del fisc.
- 3) Afirmar la primacia de l'ordre jurídic sobre el polític amb la determinació dels drets objectius, subjectius i adjectius que han d'imperar.
- 4) Reforçar el control de l'observança del dret.
- 5) Definir el contracte de préstec fet al rei de 105.000 florins i d'empenyorament de castells, viles i llocs del comtat d'Empúries. Aquest darrer objectiu té un caràcter més econòmic que jurídic, de manera que m'abstindré de comentar-lo.⁵⁰

45. Cf. Oriol OLEART, «Organització i atribucions de la Cort General», a *Les Corts a Catalunya...*, p. 20-21; Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General...*, p. 78-83; Tomàs de MONTAGUT, «El principi de l'imperi del dret...», p. 565-566.

46. Vegeu, sobre aquest punt, Luisa D'ARIENZO, «La lotta contro gli Arborea in Sardegna. La spedizione di Martino il Giovane (1408-1409) e la fine del Giudicato», en aquest mateix volum.

47. La Cort havia demanat al rei que, dels capítols presentats, se'n fes acte de cort «perpètuament durador». El rei, en la seva contesta, diu: «Plau al senyor rey, la dita Cort fahent lo dit prestech dels .cv. milia florins axi pero que les coses deius scrites duren tant com durara lo prestech e .ii. anys comptadors apres que seran restituhits los .cv. milia florins dessus dits, o en altra manera lo dit senyor sen sia concordat ab la Cort.» Vegeu la nota 42.

48. Vegeu la nota 30.

49. Ens ho diu Tomàs Mieres —indignat perquè es pot comprar el dret amb diners?— en comentar la normativa aprovada per la Cort celebrada per Martí l'Humà. Vegeu Tomàs MIERES (1400-1474), *Apparatus super Constitutionibus Curiarum Generalium Cathaloniae, per Thomam Mieres in decretis licentiatum, et iurispermium gerundensem editi, pars prima...*, Barcelona, 1621, col. 8, nota 2, p. 154: «Et ita quod a dicto Rege Petro III nequieverunt obtinere, hic temporaliter isto mediante mutuo obtinuerunt. Sed an posset hic usura, vel simonia notari, vos considerabit: super quo videas notata per Henricum Boich, extra. De simo, cap. Nemo. Sed postea per Regem Ferdi fuit ista curia confirmata, et perpetuata.»

50. Ha estat ja ben tractat en aquest congrés per Maria Teresa Ferrer. Vegeu Maria Teresa FERRER I MALLOL, «Martí I l'Humà (1396-1410), el darrer rei de la dinastia barcelonina», en aquest mateix volum.

En el primer punt: aconseguir la independència judicial respecte del poder polític, hi podem enquibir els capítols 1, 2, 5, 6 i 17. En el primer capítol es prohibeix al rei que signi qualsevol carta, rescripte, lletra o albarà que impliqui la cognició o l'execució d'alguna causa que pugui concernir algun interès de part deduïble en judici.⁵¹ Aquesta prohibició s'estén, en els capítols 5, 6 i 17, als oficials reials que fins ara tenien competències per a fer-ho (secretaris, camarlencs, portantveus de governador general de Catalunya i dels comtats de Rosselló i Cerdanya). En la mateixa línia, el capítol 2 prohibeix al rei empatxar o pertorbar el canceller i els altres ministres de la justícia universal o general quan estan exercint actes de justícia segons dret i *per directum*.⁵²

El segon objectiu —limitar els privilegis del fisc— està representat pels capítols 8 i 9. Tinguem en compte que la figura del fisc s'assimila a la del Reial Patrimoni, del qual el mestre racional de la Cort és el president. Des d'un punt de vista institucional, el fisc o Reial Patrimoni constitueix «la personificació dels drets i interessos de contingut econòmic del Príncep, en tant que persona pública», tal com ens recorda en el seu llibre el malaguanyat Víctor Ferro.⁵³

Al capítol 8, els estaments demanaven que el procurador fiscal no pogués apel·lar ni suplicar en sentències contra ells en una causa en la qual el fisc fos part. La raó raïa en el fet que aquestes causes eren votades amb la intervenció activa en la votació del l'advocat fiscal. No semblava raonable que, on el fisc havia tingut el privilegi de ser jutge i part, pogués dur mes enllà de la primera instància la cognició de la causa, en perjudici de la part guanyadora. El rei accepta aquest capítol amb la condició de permetre l'apel·lació només en aquelles causes civils en què apareguessin noves proves documentals, no produïdes abans.⁵⁴

51. Vegeu *Cortes de los antiguos...*, p. 198-199: «Primerament senyor que com per occupacio de molts e urgents negocis e concurrencia de moltes persones e encara sovin per alguna indisposicio o necessitat de la vostra persona, vos senyor no puxats per la forma necessaria entendre personalment en la ministracio e exercici de la justicia segons seria menester al ben public del principat de Cathalunya e per altres rahons, placia a vos senyor imposar e fer ley a vos mateix e als vostres successors e encara al senyor Rey de Sicilia primogenit vostre e successors seus en la primogenitura que daquiavant no signarets ne signaran alguna carta rescrit letra o qualsevol altra scriptura de ques seguís o procehis conoxença o execucio alguna dins lo dit principat que concerne o toch o tochar puxa interes de part deduhible en juy. E si per oblvio importunitat o encara de certa sciencia, ço que Deu no vulla, era fet lo contrari que ipso facto fos nulle e no pogues haver alguna efficacia de dret ne de fet ne sien obeydes per algun official [...]. Plau al senyor Rey.»

52. Vegeu *Cortes de los antiguos...*, p. 199: «II. Item senyor quels Canceller e Vicecanceller vostres e del dit senyor primogenit vostre e de successors vostres e seus qui ara son e per temps seran e en lur ausencia o empatxament del .j. dells en la vostra casa e sua e no en altra manera .j. notable e de bona consciencia doctor o juriste elegidor per vos senyor e vostre primogenit e successors vostres e seus e cascun en son cas e en sa casa, per la forma e manera que en lo capitol pus prop següent es contengut, regesquen e ministren per vos senyor la justicia servants la bona ordinacio de la vostra casa tambe en ço que tocha los scrivans de manament e de registre com altres coses, e en altra manera les parts presents o per contumacia absents en aquella millor forma que fer se deia segons usatges de Barchinona e constitucions e capitols de Cort de Cathalunya usos costums privilegis immunitats e libertats de cascuna condicio e de les universitats e dels singulars daquelles dret comu equitat e bona raho.

»E que en tal expatxament e exercici de justicia los dits Canceller Vicecanceller e regent e qualsevuila delegat de vos senyor o subdelegat relador e altre ministre de justicia no puxen esser empatxats o perturbats generalment o particular per vos senyor o per part vostra o del dit senyor primogenit vostre e successors vostres e seus per via de dilacio sobrechiments prechs manaces e per quasevol altra via de empatxament. E si lo contrari era fet, ço, que Deu no vulla, quels dits Canceller Vicecanceller e regent Cancelleria o altre damunt dits no ho haguessen ne degessen servir.

»E quels dits vostres Canceller e Vicecanceller presents encontinent e los esdevenidors e regent Cancelleria ans que usen de lur offici sien tenguts de jurar solennament e los Vicecanceller e regent prestar homanatge en poder vostre senyor tenir e observar lo present capitol a la letra. E tro los dits sacrament e homanatge sien prestats tots actes per ells fahedors sien nulles. Plau al senyor Rey.»

53. Vegeu VÍCTOR FERRO POMA, *El dret públic...*, p. 89.

54. Vegeu *Cortes de los antiguos...*, tom 6, p. 202.

El capítol 9 rebla la incapacitat del monarca per exigir tributs als estaments, atesos els privilegis que els fan immunes.⁵⁵

Ni tan sols la conquesta de Sardenya es pot considerar una justa causa per a demanar tributs particulars a l'estament eclesiàstic i al de les ciutats i viles reials de Catalunya. Si el rei ho fa, cometrà una contrafacció dels privilegis, immunitats i altres drets de Catalunya. El monarca accepta aquest plantejament dels estaments amb caràcter temporal i amb la reserva dels seus drets. D'aquesta manera, salva provisionalment el principi que la guerra és una justa causa per a la imposició del tribut.

El tercer objectiu —afirmar la primacia de l'ordre jurídic sobre el polític amb la determinació dels drets que han d'imperar— ofereix una doble dimensió: la primera consisteix en la determinació de les fonts del dret aplicables en els tribunals que administren la justícia als catalans (capítol 2) i la segona preveu el procediment que s'ha de seguir en aquests tribunals i els requisits que han de posseir els seus jutges (capítols 3, 4, 10, 11 i 14).

Les fonts del dret català determinades al capítol 2⁵⁶ situen Catalunya dins del sistema europeu del *ius commune*, atès que ara s'accepta de forma oficial que a Catalunya és vigent el dret comú. Aquest reconeixement del *ius commune* no s'hauria fet sense vèncer determinades resistències estamentals, atès que en el memorial extens de la reforma es vol tornar a un sistema de fonts semblant al de la constitució de les Corts de Barcelona del 1251, en què es prohibia l'al·legació del dret comú en les causes per a afirmar la vigència dels *iura propria* i de l'últim recurs al seny natural. A més a més, el dret comú està escrit en llatí, cosa que exigeix la intermediació dels juristes per a la seva aplicació. Els estaments volen accedir directament al coneixement i a l'ús del dret aplicable, i per això ara es demanarà que el dret propi català es tradueixi (Usatges de Barcelona i Constitucions de Cort) o s'escrigui en endavant en català (per això, els divuit capítols de Cort aprovats pel rei Martí, i que nosaltres ara comentem, són la primera legislació de Corts Catalanes escrita en català).

La determinació de les fonts dels *iura propria* del capítol 2 relaciona: *a*) dret universal de la Corona d'Aragó (les Ordinacions de la casa i Cort del 1344); *b*) drets generals de Catalunya (Usatges de Barcelona, constitucions i capítols de Cort), i *c*) drets especials de Catalunya (usos, costums, privilegis, immunitats i llibertats dels estaments, dels municipis i dels seus singulars).

A més a més de les anteriors lleis i costums, s'accepten com a fonts del dret de Catalunya la jurisprudència judicial i la doctrinal, és a dir, l'equitat o bona consciència del jutge i la bona raó o opinió autoritzada dels juristes com a criteris normatius. Per tant, som davant un sistema de fonts del dret català plural i obert. Molts operadors amb jurisdicció i també el *populus* amb el costum poden crear normes, però es deixa en mans dels jutges —que es volen independents del poder i vinculats al dret— la determinació última de la norma o normes aplicables al cas.⁵⁷

Pel que fa a la constitució orgànica i al procediment a seguir en l'Audiència Reial, es decideix al capítol 3 proveir-la d'un regent que haurà d'esser un doctor o jurista de prestigi reconegut en ciència especulativa i en pràctica del dret. El canceller o el vicecanceller farà la nominació de dos o tres d'aquests juristes o doctors i el rei n'elegirà un, que serà el nou regent de la Cancelleria.⁵⁸

El protonotari, el lloctinent de protonotari i els escrivans de la Cancelleria no podran despatxar

55. Vegeu *Cortes de los antiguos...*, tom 6, p. 203.

56. Vegeu *Cortes de los antiguos...*, tom 6, p. 200.

57. Vegeu la nota 33.

58. Vegeu *Cortes de los antiguos...*, tom 6, p. 199-200.

comissions, rescriptes, cartes o lletres de justícia sense la signatura del canceller, del vicecanceller o del regent.

Altrament, es prohibeix als oficials ordinaris (els veguers) rebre comissions de justícia de causes en les quals són el jutge natural. Es tracta d'evitar la corrupció consistent a cercar comissions de justícia per a sentenciar causes, per tal de percebre els temptadors salaris que en deriven.

Naturalment, el procediment seguit en l'enjudiciament de les causes és el procés romanocanònic del *ius commune*. Tanmateix el desordre d'aquells moments en el despatx de les causes a l'Audiència i a la Cancelleria Reial i el desordre, també existent, en l'allargament dels terminis dels plets de les corts dels ordinaris (veguers) requereix una reforma de l'ordre de les causes vistes per l'Audiència que estableixi alhora l'anhelada brevetat dels plets en les Corts del jutges ordinaris (veguers). Per a dur a terme aquesta reforma, el capítol 11 de la Cort nomenarà una comissió integrada per representants del rei i dels estaments.

El quart objectiu de la política legislativa d'aquestes Corts de Martí l'Humà es dirigeix a reforçar el control de l'observança del dret català, i a ell es refereixen els capítols 2, 3, 7, 16 i 17.

Als capítols 7 i 16, es regula el nomenament de jutges de greuges pel rei i pels estaments per tal que, per la via judicial i amb sumària cognició de causa, procedeixin a la reparació dels greuges generals i particulars que van infligir el rei i els seus oficials als estaments o als singulars dels estaments. Entre els greuges que es preveu que seran presentats —com ja hem dit abans—, es troben els comesos en ocasió del procés de redempció del Reial Patrimoni.⁵⁹

Un altre mecanisme per a controlar l'observança del dret és el jurament polític exigint al canceller, al vicecanceller, al regent de la Cancelleria i al portantveus del governador general a Catalunya i als comtats de Rosselló i de Cerdanya, pel qual es jura observar estrictament els drets vigents en el moment d'administrar la justícia. Recordem que la figura del jurament polític a Catalunya, amb aquesta funció preventiva de garantir la legalitat dels actes administratius i judicials, ha estat estudiada recentment per la professora Bajet en el seu documentat treball sobre el jurament i el seu significat jurídic al Principat, segons el dret general de Catalunya (segles XIII-XVIII), i a ella ens remetem.⁶⁰

Amb això acabem l'examen dels quatre eixos fonamentals de la política legislativa duta efectiva-ment a terme per les Corts de Catalunya de Martí l'Humà.

Per raó del temps disponible, no podem entrar a calibrar l'abast d'aquesta reforma efectiva de la justícia universal tot comparant-la amb l'abast dels cent capítols del projecte de reforma que finalment no es van aprovar. En una altra seu ja vaig presentar un resum esquemàtic del seu significat i a ell em remeto,⁶¹ de manera que ara em limitaré a glossar un parell de qüestions que considero més rellevants.

Al capítol 1 del projecte es constata l'oblit en què es troba el dret general català, constituït pels Usatges i per les Constitucions de les Corts Catalanes, per culpa dels juristes lletrats, els quals, per raó de la seva exclusiva formació universitària en el *ius commune*, ignoren el dret català que el modula i,

59. Vegeu *Cortes de los antiguos...*, tom 6, p. 202 i 207. Sobre aquest tema, l'obra de referència és: Maria Teresa FERRER I MALLOL, «El patrimoni reial i la recuperació dels senyorijs jurisdiccionals en els estats catalano-aragonesos a la fi del segle XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 7 (1970-1971), p. 351-491. Vegeu, en aquest mateix llibre, Enric GUINOT, «Sobre la gestió del patrimoni reial de la Corona d'Aragó en temps del rei Martí l'Humà», on s'actualitza aquesta problemàtica, especialment quant a la consideració del fisc com a entitat jurisdiccionals que incideix en un món d'interessos socials complexos i de tensions polítiques.

60. Vegeu Montserrat BAJET ROYO, *El jurament i el seu significat...*

61. Vegeu la nota 1, i també el treball esmentat a la nota 5.

per tant, malinterpreten les lleis romanes i les normes del dret canònic amb els seus textos, glosses i opinions arbitràries i variades que formulen en els seus consells, col·lacions i al·legacions judicials.⁶²

Per a barrar el pas a l'ús exclusiu del *ius commune* i facilitar el coneixement del dret general català, la comissió proposa que els Usatges de Barcelona i la legislació de Corts siguin reduïts a sistema per una comissió *ad hoc* formada per dos notables doctors o juristes elegits per la Cort.

Les normes resultants han d'ésser ordenades per matèries, és a dir, han d'ésser col·locades per escrit sota títols que integraran el llibre de les lleis de Catalunya.

A més a més, les disposicions dels Usatges i de les Constitucions de Corts hauran d'ésser traduïdes al català per tal d'assegurar un coneixement més ampli del *ius proprium* per part dels justiciables. Es vol que el dret general català resultant deixi d'ésser un monopoli dels juristes lletrats o, almenys, que pugui ser controlat en la seva aplicació pels lletrats no juristes que podran accedir al coneixement de les lleis catalanes perquè estaran escrites en català.

Si bé la proposta no serà aprovada en aquestes Corts, la veurem triomfar en les següents Corts de Ferran I, quan, amb l'aprovació de la constitució «Per tal que les lleis», s'iniciarà el procés que durà a l'edició manuscrita de la primera compilació dels Usatges i Constitucions de Catalunya, la qual ja fou estudiada magistralment pel professor Josep Maria Font i Rius ara fa vint-i-cinc anys, amb motiu de la reedició anastàtica per la Generalitat de Catalunya de l'edició incunable del 1495.⁶³ Tinguem en compte que aquest futur llibre de lleis, que s'acabarà en la seva versió manuscrita vers el 1422, constituirà un instrument decisiu per tal de fer efectiu el principi de l'imperi del dret a Catalunya.⁶⁴

Una altra proposta que complementava la immediatament anterior i anava en la seva mateixa direcció era la dels capítols 2 i 3, en què s'establí un veritable ordre de prelación de fonts del dret català. En efecte, en primer lloc, les causes civils i criminals s'havien de determinar segons el dret general (Usatges i Constitucions) i segons el dret especial de Catalunya (els costums aprovats del lloc o vegueria on es menava la causa).

Altrament, es prohibia qualsevol tipus d'interpretació, cavil·lació o calúmnia sobre aquests drets propis i sobre llur compilació.

Si el dret general català no fos suficient als jutges per a determinar la causa, o als advocats per a fonamentar la seva intenció o demanda, s'hauria d'aplicar, en segon lloc, el dret especial de la localitat i, en el seu defecte i en tercer lloc, caldria recórrer a la consciència del jurista fonamentada en la pura raó, plana i natural, sense fer cap mena de nominació ni al·legació, és a dir, sense recórrer al *ius commune* en el qual es fonamentava la raó erudita dels juristes lletrats.⁶⁵

Aquesta prevenció exagerada contra els juristes lletrats, perquè preterien els *iura propria* i aplicaven el *ius commune*, fracassarà, tal vegada perquè no reflectia els interessos dels tres estaments. S'estarà d'acord en el fet que la legislació de Corts es redacti en català, però no tots els estaments estarien disposats a prescindir de la saviesa i protecció que es trobava en la *ratio scripta*, és a dir, en el *ius commune*. Tal vegada, per raons polítiques diverses, els eclesiàstics (pel dret canònic), els ciutadans

62. Sobre les tensions existents entre els juristes lletrats i els il·letrats, vegeu Tomàs de MONTAGUT, «Els juristes de Catalunya i la seva organització col·legial a l'època medieval», *Ius Fugit*, núm. 12 (2003), p. 269-303.

63. Vegeu citat aquest treball a la nota 19. Per tant, cal desplaçar a les Corts del rei Martí la iniciativa de confegir la que serà la primera compilació de dret general de Catalunya, la qual, recordem-ho, serà, al seu torn, la primera de totes les fetes a la Península.

64. Cf. Tomàs de MONTAGUT, «Les compilacions del dret general català», *Glossae: Revista de Historia del Derecho Europeo*, núm. 5 (1997), p. 113-134; Montserrat BAJET ROYO, «La compilació de 1588/89 i la seva relació amb els altres codis europeus del segle XVI», *Pedralbes*, núm. 18-II (1998), p. 123-134.

65. Vegeu AHCB, *loc. cit.* a la nota 30, f. 302-303.

(pel dret civil) i el mateix rei (per la *generalis iurisdictio*) diferien dels nobles en aquest punt, com es posa de manifest en el comentari que farà unes dècades més tard Tomàs Mieres en glossar la normativa aprovada en aquestes Corts.⁶⁶ Ja hem vist com, al capítol 2 de la proposta aprovada, s'opta per una solució intermèdia: s'afirmaven, en primer lloc, els drets propis (Usatges, lleis de Corts i altres drets de la terra) i la legitimitat de la seva expressió en la llengua vulgar catalana, però es reconeixia per primer cop, i amb caràcter oficial, la vigència a Catalunya no sols del dret comú, sinó també de l'equitat, la qual cosa volia dir l'equitat judicial o el poder dels jutges, tots ells juristes lletrats, per decidir segons la seva consciència l'equitat aplicable al cas. A la pràctica, encara que això no es deia ni es prescrivia, els jutges no decidirien segons la seva consciència arbitrària o discrecional, segons criteris no escrits —és a dir, no segurs—, sinó seguint les regles escrites que sobre l'equitat establia el *ius commune*. Naturalment, la formació exclusiva dels juristes en el *ius commune*, on raïa la *ratio scripta*, serà decisiva a l'hora de determinar la solució més equitativa. Aquesta interpretació del significat de l'equitat ja va ser suggerida per Tomàs Mieres cinquanta anys més tard en relegar a un lloc subordinat l'equitat i la bona raó no escrites. Tanmateix caldrà esperar fins al 1599 —en una conjuntura en què perillava o trontollava la independència dels jutges pel que fa a la monarquia—, per a veure que aquest era el sentit de la solució oficial finalment adoptada.⁶⁷

IV

El jurista gironí Tomàs Mieres (1400-1474) va elaborar un comentari sobre les constitucions de les Corts Catalanes estructurat en col·lacions numerades, que corresponen a les Corts celebrades pels diversos monarques de la Corona d'Aragó, des de Jaume I fins a mitjan segle xv. La *Collatio octava* d'aquest *Apparatus super constitutionibus Curiarum Generalium Catahaloniae* està dedicada a comentar els capítols aprovats a les Corts celebrades per Martí l'Humà.⁶⁸

Tomàs Mieres ens fa notar que els divuit capítols de Cort aprovats ho van ser per la via de suplicació dels estaments i de resposta del rei, i que és precisament a partir d'aquestes Corts que les constitucions i capítols de Cort van ser ja redactats en català, malgrat que Ferran I encara va editar algunes noves constitucions en llatí.

Ell, des de la seva posició corporativa de jurista lletrat,⁶⁹ no és partidari que les lleis es facin en la llengua vulgar dels llecs en dret (en aquest cas, en català) perquè l'avantatge del llatí és el d'ésser la *lingua franca* del *ius commune* europeu⁷⁰ i, per tant, la que permet connectar de forma congruent el sistema jurídic català amb l'europeu, el qual —recordem-ho— dóna sentit als conceptes, a les cate-

66. Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus...*

67. Cf., sobre aquest tema, Josep CAPDEFERRO, «Práctica y desarrollo del derecho en la Cataluña moderna: a propósito de la jurisprudencia judicial y la doctrina», a Salustiano de DIOS, Javier INFANTE i Eugenia TORIJANO (ed.), *Juristas de Salamanca, siglos xv-xx*, Salamanca, Ediciones de la Universidad de Salamanca, 2009, p. 235-257, i la tesi del mateix autor citada a la nota 7, cap. II.9, 2.

68. Vegeu la nota 49.

69. Els llecs lletrats que no saben llatí constitueixen un perill més gran que els juristes simplement il·letrats per al monopoli del dret savi que els juristes lletrats, com Tomàs Mieres, exerceixen en les seves respectives societats, a partir del renaixement dels estudis jurídics a Bolonya i de la seva difusió per Europa. Sobre aquest tema, vegeu la nota 62.

70. Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus...*, col. 8, cap. 1, nota 59: «Sequitur in text. que ipso facto fos nulla hic vides quod leges et iura non possunt congrue fieri in vulgari: quia adhuc oportuit interseri verba latina, scilicet, ipso facto, tamen hodie omnes Cathalani, praesertim milites nostri temporis volunt esse iurisperiti, et illi eorum qui plus has contitutiones legunt, minus eas intelligunt, sed eas toto posse trahunt ad eorum optatum, magis amplectentes verba quam sensum, contra quos est extra. De reg. iur. cap. certum est lib. et extra de verbo. Signifi. Cap. Intelligentiam.»

gories i a les figures jurídiques utilitzades per cadascun dels *iura propria*, tal com ha posat de manifest el professor Manlio Bellomo en els seus estudis del *ius commune* com a *ius communicativum*.⁷¹

Des de la mateixa òptica corporativa que considera els juristes lletrats sacerdots de la justícia i oracles del dret, Tomàs Mieres estima que el motiu de fer-se en català les noves lleis i la pretensió de fer una traducció al català dels Usatges i de les Constitucions, a banda que així poden ser enteses pels llecs en dret, es deu, en bona part, a l'ambició de tots els catalans, i en especial dels nobles, que volen ser també juristes i governar tant en temps de guerra com de pau. És un crit contra la imposició del poder polític dels estaments i dels seus interessos de part per sobre del dret i, en especial, contra la imposició de la força bruta, violenta i injustificada dels militars sobre el poder del dret dirigit al bé comú i racionalment aprovat, bé sigui el comú europeu, bé sigui el propi de Catalunya.

Segons Mieres, els llecs que més llegeixen les constitucions són els que menys les entenen i els que, tenint més en compte la lletra de la llei que no pas l'esperit, en traïxen el significat i el fan derivar de forma partidista en pro dels seus interessos i en perjudici de la justícia.⁷²

És per aquesta raó que l'emperador romà va voler que els seus nobles es dediquessin a l'aprenentatge de les armes i no pas al de les lleis. Tanmateix la prevenció de Mieres contra el poder polític hegemònic dels nobles catalans, si pot semblar justificada arran de les bandositats existents i de la pressió que van fer en les Corts de Martí l'Humà, no pot mantenir-se a partir del Compromís de Casp, quan la candidatura de Jaume d'Urgell que secundaven va ser derrotada per la de Ferran d'Antequera, que va tenir el suport del patriciat català i, en especial, el de la ciutat de Barcelona.⁷³

Tot amb tot, és rellevant l'opinió de Mieres sobre el sistema de fonts del dret català que es deriva d'aquestes Corts de 1405-1410. Per a ell, en primer lloc s'han d'aplicar les lleis i el dret de Catalunya i, en el seu defecte, el dret comú escrit.

L'equitat i la bona raó són insegures perquè en el segle xv encara no era pacífica l'opinió de Mieres segons la qual aquells criteris normatius s'han de basar en els principis del *ius commune*,⁷⁴ per tant, només es podran invocar en tercer lloc, puix que a Catalunya el príncep no pot preferir l'equitat o la bona raó no escrita a les regles del dret comú escrit.

Per a Mieres és ben clar que, per raó de seguretat jurídica dels justiciables, s'ha de preferir el dret escrit i conegut al dret no escrit, derivat de la voluntat arbitrària del jutge (equitat) o, en darrer terme, dels juristes (bona raó).

A més a més, afirma que, a Catalunya, el príncep està lligat i obligat a jutjar segons aquest ordre de prelación de fonts per raó de les lleis paccionades i que no té lloc el principi absolutista «quod princeps placuit, legis habet vigorem». A Catalunya, el príncep no pot fer lleis sense reunió i acord de Corts.⁷⁵

Amb aquesta petita mostra del pensament jurídic de Tomàs Mieres, el jurista català de més anomenada del segle xv, arriba ja la part final de la present exposició.

71. Cf. Manlio BELLOMO, *I Fatti e il Diritto: Tra le certezze e i dubbi dei giuristi medievali (secoli XIII-XIV)*, Roma, 2000, p. 567-667.

72. Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus...*, col. 8, cap. 1, nota 59, p. 158.

73. Vegeu, sobre aquest punt, Antoni FURIÓ, «Un debat inacabat. El Compromís de Casp a través de la història», en aquest mateix volum.

74. Vegeu la nota 64, on, com hem vist, la comissió encarregada d'elaborar la proposta de capítols per a la reforma de la justícia universal s'inclina per la pura raó, plana i natural del jutge, com a criteri normatiu que tanqui el sistema de fonts del dret aplicable a les causes.

75. Vegeu Tomàs MIERES, *Apparatus...*, col. 8, cap. 2, nota 19.

V

A tall de conclusió, podem afirmar que la producció normativa duta a terme per les Corts de Perpinyà - Sant Cugat - Barcelona celebrades per Martí l'Humà entre 1405 i 1410 constitueixen una fita essencial en el procés històric de validació jurídica de la constitució política catalana, basada en els principis de l'imperi del dret i del pactisme jurídic.

La promoció efectiva: *a)* de la independència judicial; *b)* de la determinació dels sistemes de fonts del dret català aplicable, i *c)* del control de la seva observança, configura, tot plegat, un equilibri institucional entre el rei i el General de Catalunya que beneficia clarament els justiciables. A més a més, moltes de les propostes no aprovades seran recuperades en formes posteriors.

D'altra banda, l'articulació harmònica de les jurisdiccions universals, generals i especials permetrà mantenir la Corona d'Aragó com a Unió política territorial, respectuosa amb la diversitat jurídica dels seus territoris o províncies.